

Smernice za reagovanje u slučaju smrti učenika ili školskog osoblja

unicef
za svako dete

Ove smernice su osmišljene da pomognu školskim administratorima, nastavnicima i članovima kriznog tima da odgovore na potrebe učenika i osoblja nakon što je gubitak uticao na školsko okruženje, na primer nakon smrti učenika ili člana osoblja ili kada se desi smrt koja utiče na mnoge ljude u zajednici.

Ožalošćenost je uobičajena među školskom decom. Za školsko osoblje, to znači da je velika verovatnoća da ćete skoro svaki dan susresti ožalošćenog učenika, čak i ako ne vidite nikakve spoljašnje ili vidljive znake tuge. U nekim zajednicama, nasilne smrti mogu biti nažalost uobičajene – iako se čini da su učenici u ovim visokorizičnim zajednicama „navikli na gubitak“, verovatno će imati više poteškoća da se prilagode višestrukim gubicima.

Dobro informisani nastavnici i školsko osoblje mogu biti izvor podrške učenicima, ali nenamerno mogu, ukoliko nisu dobro informisani, biti izvor stresa. Primera radi, nerazumevanje reakcija može dovesti do pogrešnog tumačenja bihevioralnih reakcija na gubitak kao lošeg ponašanja i nepoštovanja drugih.

Koliko će vremena trebati učenicima da se prilagode gubitku, varira, ali većina dece neće „prevazići gubitak“ za šest meseci ili godinu dana. Kao takve, potrebno je planirati odgovarajuće za neposredne posledice, u mesecima nakon gubitka, a i dugoročno.

Škole mogu biti najbolje okruženje za pružanje usluga učenicima (i osoblju) nakon gubitka koji utiče na školsku zajednicu:

1. Škole pružaju poznato okruženje.
2. Može se opsluživati veliki broj učenika.
3. Mnoga deca će imati koristi od usluga podrške koje se mogu lako obezbediti u školskom okruženju.
4. Učenici koji se suočavaju sa gubitkom mogu se pratiti tokom vremena i upućivanje na kliničke usluge može biti olakšano po potrebi.
5. Roditelji su možda spremniji da prihvate usluge koje se pružaju u školskim ustanovama, pri čemu se stigma povezana sa uslugama mentalnog zdravlja može smanjiti.

Nakon što deca završe srednju školu, većina će doživeti smrt člana porodice ili prijatelja, a 5% dece će doživeti smrt roditelja do 16. godine.

INTERVENCIJE ŠKOLSKOG KRIZNOG TIMA

Reagovanje na smrt učenika ili osoblja u školskom okruženju

Kada dođe do smrti, aktivirajte školski krizni tim i planirajte da se pozabavite gubitkom. Koordinirajte napore sa drugim školama na koje takođe takav događaj može imati uticaja.

1. Pre svega, od izuzetne je važnosti proveriti informacije (npr. od članova porodice ili lokalnih vlasti).
2. Potom, ustanovite koje informacije porodica želi da podeli (ili koje su informacije već javno objavljene iz pouzdanog izvora).
3. Kada je smrt potvrđena, obavestite školsko osoblje i učenike.

OBAVEŠTENJE

1. **Obavestite školski krizni tim i izradite plan.** Razmislite o aktiviranju školskog kriznog tima. Ako se početno obaveštenje desi van školskih časova, to može zahtevati pokretanje telefonskog lanca ili elektronske pošte kako bi se obavestilo osoblje škole i kako bi isti bili pozvani da se sastanu pre škole kako bi organizovali jedinstveni plan i informisali osoblje škole. Ako se obaveštenje desi tokom školskih sati, to može zahtevati distribuciju pismene izjave ili sastanak osoblja.
2. **Prvo obavestite nastavnike i drugo osoblje.** Sastati se pre škole sa školskim nastavnicima i drugim osobljem kako bi se porazgovaralo o tome šta se zna o smrtnom događaju. Ovo nastavnicima daje priliku da postave sva pitanja koja žele i da se pripreme pre nego što vide svoje učenike na času. Ukoliko se nastavnik ne oseća sposobnim da razgovara sa svojim učenicima o smrtnom događaju, član kriznog tima treba da bude dostupan da uđe ili pomogne u obaveštavanju.

3. **Obavestite učenike lično uz prisustvo poznatog osoblja.** Ukoliko je preminuo učitelj/nastavnik, razmislite o tome da to odeljenje obavesti nastavnik iz istog ili nižeg razreda koji je upoznat sa učenicima preminulog nastavnika, ili nastavnik iz školskog kriznog tima kome je to možda lakše da uradi. Razmislite o tome da ovaj nastavnik ostane u razredu u narednih nekoliko dana i da imate zamenu za razred koji je u manjem obimu, direktno pogođen ovim događajem.
4. **Pripremite izjavu za učenike.** Odrasli se često muče šta da kažu. Uz pripremljenu izjavu, nastavnici mogu dati iste informacije svim učenicima istovremeno. Ovo bi trebalo da se radi u malim, prirodno formiranim grupama, na nivou odeljenja ili na nivou svih prvih časova; treba uložiti sve napore kako bi se osiguralo da svi učenici budu prisutni u trenutku kada se te informacije dele. Uključite informacije o dostupnosti usluga mentalnog zdravlja i podrške i kako učenici mogu pristupiti takvim uslugama. Izbegavajte upotrebu razglaša ili velikih skupova za objavljivanje takvih najava.
5. **Pripremite izjavu za roditelje.** Pripremite dopis za roditelje da ih obavestite o smrtnom događaju i koje usluge se nude učenicima i porodicama. Uverite roditelje da su krizni timovi mobilisani i da su usluge podrške dostupne. (Šabloni dopisa koje škole mogu imati na raspolaganju pre *krizne situacije kako bi izjave o obaveštenjima mogle biti brzo i lako pripremljene, dostupni su na schoolcrisiscenter.org/resources/samples-templates.)*

SAVETOVANJE NA TEMU KRIZNIH SITUACIJA I ŽALOSTI I DRUGE USLUGE PODRŠKE U ŠKOLI

1. **Pomozite učenicima time što ćete im pružiti modele suočavanja sa datom situacijom i načinima da nastave sa daljim prisustvom na časovima i radom u učionici:** Nakon gubitka, direktno obraćanje učenicima na temu događaja može smanjiti negativan uticaj na pohađanje škole i učenje. Ovo se može uraditi pojedinačno i u okviru grupe. Učenici mogu izraziti mnogo različitih emocija i osećanja. Cilj je dozvoliti ovo izražavanje u bezbednom okruženju bez osuđivanja.
 2. **Pomozite učenicima da se izbore sa teškim osećanjima:** Učenici takođe mogu izražavati kajanje, posebno ukoliko veruju da su se prema pojedincu u prošlosti loše ophodili. Adolescenti mogu biti posebno ranjiva grupa, sa povećanim rizikom da se osećaju depresivno ili anksiozno i da se upuste u samookrivljanje ili osećaj krivice u vezi sa datim gubitkom. Ukoliko je smrt bila samoubistvo (pogledajte Posebne okolnosti u nastavku), ova osećanja mogu biti pojačana.
 3. **Pomozite mlađim učenicima:** Mlađi učenici mogu imati više poteškoća u razumevanju smrti i veća je verovatnoća da će imati bukvalne pogrešne interpretacije kao odgovor na objašnjenja (npr., ako im se kaže da je preminuli u večnom snu, mogu postati uplašeni pred spavanje). Svi učenici (i osoblje) će verovatno iskusiti neka osećanja krivice nakon smrti, čak i ako ne postoji logičan razlog.
 4. **Definišite prostorije i protokole za savetovanje u kriznim situacijama ili savetovanje o žalovanju:**
 - Uspostaviti procedure za napuštanje nastave (npr. Da li će biti potrebna propusnica? Da li bi učenika koji je uznemiren trebalo otpratiti u prostoriju za podršku?) i za povratak na čas pre kraja časa. Ukoliko učenik ostane u prostoriji za podršku na kraju časa, obavezno obavestite nastavnika za taj čas, kao i za sledeći čas. Takvi postupci obezbeđuju da škola ima tačna saznanja o tome gde se učenik nalazi. Neposredno nakon smrtnog događaja, ograničite privilegije izvan teritorije škole, ukoliko je to navedeno i uspostavite procedure za davanje odobrenja učenicima pre nego što napuste teritoriju škole tokom školskog dana.
- Biće potrebne opsežnije usluge neposredno nakon krize u celoj školi. Razmislite o tome da učenicima i školskom osoblju budu dostupne usluge podrške i savetovanja pre, za vreme i nakon nastave neposredno nakon događaja.
 - Planirajte tekuće i dugoročne usluge koje će biti dostupne učenicima. Ako je do smrtnog događaja došlo usled krizne situacije koja se dogodila u školi, potrebno je napraviti planove za komemoraciju i memorijalizaciju, posebno u vreme godišnjice smrti (*Dalja uputstva za memorijalizaciju i komemoraciju mogu se naći onlajn na grievingstudents.org/module-section/commemoration-and-memorialization*). Dodatne usluge takođe treba planirati za datume i događaje koji mogu biti okidač za tugu učenika ili osoblja, kao što su matura, matursko veče, sportski događaji (ukoliko je preminuli bio/bila sportista/sportistkinja) itd.
 - Imajte na raspolaganju zamenske nastavnike koji se mogu rotirati između odeljenja kako bi omogućili nastavnicima da traže usluge podrške u prostorijama za podršku nastavniku/osoblju tokom školskih sati.
 - Ukoliko je smrtni slučaj povezan sa kriznom situacijom koja je uticala na zajednicu, razmotrite neke usluge podrške roditeljima u školi odmah nakon takvog događaja.
 - Školski savetnici, školske medicinske sestre, školski psiholozi i školski socijalni radnici mogu pomoći nastavnicima da identifikuju faktore rizika i znake stresa koji mogu ukazivati na potrebu za uslugama mentalnog zdravlja, pored onoga što se nudi u školi. Kao i kod svih savetodavnih usluga, roditelje treba obavestiti ako se preporučuju dodatne usluge.
 - Posebno nakon traumatskih gubitaka (npr. samoubistvo ili ubistvo), budite proaktivni i kreirajte takvu atmosferu u kojoj će se učenici osećati komforno da potraže savetodavno i pomoćno osoblje, ukoliko su uznemireni. Podstaknite učenike da identifikuju prijatelje zbog kojih su možda zabrinuti. To uključuje učenike koji imaju samoubilačke misli ili su dali preteće izjave.
5. **Smernice za identifikaciju učenika koji mogu biti u većem riziku od emocionalnog stresa:**
 - Učenici koji su bili bliski prijatelji preminulog
 - Učenici koji su išli u razred sa preminulim. Neka član kriznog tima prati raspored pokojnog učenika kako bi pomogli u identifikaciji dece iz razreda, a kojima bi dodatna pažnja značila.
 - Učenici koji su delili vannastavne aktivnosti sa preminulim
 - Učenici koji su delili slične karakteristike sa preminulim. Ovo će zavisiti od okolnosti smrti (npr. hronična bolest – drugi učenici sa hroničnim bolestima; samoubistvo nakon maltretiranja – učenici koji su možda maltretirani ili koji su već patili od depresije; saobraćajna nesreća – učenici koji

su nedavno dobili vozačku dozvolu; ili pešačka nesreća – učenici koji pešače do škole).

- Učenici sa problematičnim ili zategnutim odnosom sa preminulim
- Učenici iz drugih škola ako je preminuli nedavno prešao iz jedne u drugu školu ili ima braću i sestre u drugoj školi
- Učenici sa istorijom prethodnih ili istovremenih gubitaka i/ ili emocionalnih poteškoća.

6. Sahrane, memorijalne službe i spontane komemoracije

- **Učešće učenika:** Učenici će možda želeti da prisustvuju memorijalnim službama (parastosima) i/ili sahrani preminulog učenika ili nastavnika. Razgovarajte sa porodicom preminulog i ustanovite njihove želje. Ukoliko postoji verovatnoća da će prisustvovati mnogo učenika ili osoblja, raspitajte se da li možda postoji vreme poseta/memorijalne službe van školskih časova. Ako su usluge pružaju u toku školskih sati, uspostavite politiku odsustva učenika koja omogućava učenicima koji imaju bliske veze sa preminulim da pohađaju školu. Neka zamenski nastavnici budu dostupni nastavnicima koji žele da prisustvuju službama. Razmislite o organizovanju osoblja za krizno savetovanje da prisustvuje službama nakon radnog vremena kojima će verovatno prisustvovati, veliki broj učenika.

- **Spontani memorijali:** Neformalni memorijali će verovatno „niknuti” nakon smrti učenika ili nastavnika.

Planove za rukovanje cvećem, porukama itd. treba napraviti unapred. Odredite vremenski period tokom kog će spomen obeležje ostati (npr. jednu ili dve nedelje) i obavestite učenike da će spomen obeležje biti uklonjeno nakon tog vremena i naznačite šta će se uraditi sa nekvarljivim predmetima (npr. plišane životinje će biti poslani u lokalni vrtić itd.). Pružanje alternativnih prilika za komemoraciju za učenike i angažovanje učenika u ranim fazama odgovora ili najava o željama porodice može pomoći da se minimiziraju ovi spontani spomenici.

- **Vreme održavanja memorijalnih aktivnosti u školi:** Komemorativne aktivnosti i naponi za memorijalizaciju ne bi trebali biti fokus odgovora na krizu neposredno nakon smrtnog ishoda. Ukoliko se to uradi prerano, može se steći utisak da škola pokušava da „zatvori poglavlje” o tugovanju.
- **Pravične politike:** Uopšteno govoreći, škole treba da izbegavaju formalne komemorativne ili memorijalne aktivnosti ili radnje (npr. davanje naziva zgradi ili kačenje plakete) radi obeležavanja smrti popularnih učenika/članova osoblja, budući da odsustvo reakcije na sličan način na smrt manje popularnog učenika/osoblja, može izazvati zabrinutost u pogledu pravičnosti; škole možda nerado daju slične odgovore nakon određenih smrtnih događaja (npr. samoubistvo, predoziranje drogom) kako bi se minimizirala glamurizacija uzroka smrti (videti Posebne okolnosti u nastavku). Umesto toga, manje formalne, ali promišljene komemorativne aktivnosti razvijene tokom vremena uz aktivno učešće učenika, često su mnogo značajnije (i terapeutske) za učenike i osoblje. Ovakva komemoracija će verovatnije prepoznati i sačuvati suštinska sećanja na pokojnika nego što su rutinski i reaktivni naponi pokrenuti ubrzo nakon obaveštenja.

(Dodatne informacije o razvijanju odgovarajućih komemorativnih i memorijalnih aktivnosti u školama dostupne su onlajn na <http://grievingstudents.org/module-section/commemoration-and-memorialization>)

- **Konstruktivno izražavanje tuge:** Učenici će možda želeti da napišu pisma/nacrtaju slike koje će poslati porodici preminulog učenika ili člana osoblja. Postarajte se da isti budu pregledani pre nego što budu dalje prosleđeni. Takođe, pazite da ne tumačite crteže i spise bez adekvatnog doprinosa stručnjaka za mentalno zdravlje. Izbegavajte aktivnosti koje iziskuju javne anonimne izjave, kao što je stvaranje mesta za učenike da anonimno izraze svoje misli o preminulom, jer nastavnici i osoblje škole neće moći da identifikuju učenike koji mogu da izraze zabrinjavajuće misli (npr. samoubilačke ideje ili preteće izjave).
- Upravljanje uznemirujućim podsetnicima za učenike: Školske klupe i ormarići mogu poslužiti kao neželjeni podsetnici na preminule učenike. Razmotrite procedure za upravljanje istim, oslanjajući se na informacije dobijenih od drugova iz razreda.
- Lični predmeti preminulog: Dogovorite se sa roditeljima/članovima porodice za vraćanje stvari u vreme koje im odgovara, po mogućnosti posle nastave. Neka lične stvari budu dostupne u kancelariji kako se roditelji/podrođice ne bi suočile sa emocionalnim izazovom da moraju da sami počiste ormarić preminulog. Neka bude prisutan član kriznog tima ili školski savetnik kada roditelji dođu da preuzmu dečije stvari.

KOMUNIKACIJA I DELJENJE INFORMACIJA

1. Uloga Službenika za javno informisanje: Pažnja medija će verovatno uslediti nakon smrti učenika ili školskog osoblja. Ovo najbolje rešava službenik za javno informisanje (PIO) okruga ili direktor na lokaciji škole. Nastavnici, osoblje i roditelji treba da budu svesni da svi zahtevi medija treba da budu upućeni ovoj osobi.
2. Zaštitite učenike od nepotrebnog medijskog izlaganja: Fokus svih komunikacija, uključujući i medijsko izveštavanje, treba da bude na zaštiti učenika i školskog okruženja od neželjene, nametljive pažnje. Televizijski prenos događaja ne treba gledati u učionici tokom školskih časova. Informacije o tome kako postupati sa medijskim zahtevima mogu se distribuirati roditeljima.
3. Stalna komunikacija između roditelja i školskih nastavnika i osoblja o tome kako učenici rade biće važna kako bi se osigurala odgovarajuća podrška i usluge intervencije neposredno nakon smrti i dugoročno. Roditeljima dece koja su identifikovana kao rizična u pogledu mentalnih poteškoća treba dati informacije o tome kome da se obrate sa eventualnim problemima i o pozitivnom napretku. Školsko osoblje takođe treba da obaveštava roditelje o funkcionisanju njihove dece u školi (npr. rad u školi, odnosi sa vršnjacima i ponašanje). Opet, roditeljima treba dati informacije koje se odnose na uobičajene reakcije nakon smrti, kao i ponašanja koja mogu signalizirati potrebu za intenzivnijim uslugama mentalnog zdravlja.
4. Formalno uspostavljanje komunikacije i veze sa resursima zajednice važno je razviti pre bilo koje vrste krize. Razvijanje odnosa i uloge u reagovanju na krizu sa stručnjacima za men-

talno zdravlje u zajednici, a pre nego što se potreba ukaže, će omogućiti školi da brzo i efikasno aktivira ove resurse u trenutku kada se potreba zaista ukaže. Oni mogu da pruže usluge mentalnog zdravlja u školi, kao i da budu dostupni učenicima i osoblju kojima su možda potrebne intenzivnije usluge. Štaviše, stručnjaci za mentalno zdravlje mogu pomoći školama u:

- Razvoj kriznog tima
- Planiranje i vežbe pripravnosti za krizne situacije
- Obuke u službi u vezi sa školskim krizama i žalosti
- Konsultacije o pitanjima razvoja dece, krize i tugovanja

POSEBNE OKOLNOSTI

1. Samoubistvo učenika: Samoubistvo učenika stvara jedinstvene probleme za školsko osoblje.

- Definišite sa porodicom informacije koje žele da obelodane o uzroku smrti, ali imajte na umu ukoliko je pouzdan izvor već javno podelio informacije.
- Identifikujte učenike koji se smatraju pod najvećim rizikom u pogledu mentalnog zdravlja. (Koristite iste ideje kao što je gore navedeno, posebno bilo koji učenici koji su možda znali za plan ili učenici koji mogu postati „žrtveni jarci“ nakon smrti.)
- Obrazovati učenike, osoblje i roditelje o znacima upozorenja i simptomima samoubistva i širiti informacije o telefonskim linijama i uslugama podrške.
- Podsticati učenike da traže pomoć; destigmatizovati i legitimizovati značaj usluga mentalnog zdravlja i komunikacije sa drugima koji mogu pomoći.
- Iako ste sigurni da znate osobu koja je preminula, izbegavajte romantiziranje ili glamuriziranje samoubistva.
- Smanjite medijsko izveštavanje o samoubistvu.
- Budite u toku sa bilo kojim samoubistvima u široj zajednici tako što ćete održavati dobru komunikaciju sa drugim školama u okruženju, pružiocima usluga mentalnog zdravlja u zajednici/agencijama, i policijom.

(Dalja uputstva o podršci školama i učenicima u slučaju samoubistva mogu se naći na schoolcrisiscenter.org/resources/-guide-responding-suicide/)

2. Druge situacije u kojima porodica možda ne želi da otkrije uzrok smrti (npr. vožnja u pijanom stanju ili druga smrt uzrokovana alkoholom, predoziranje, povezano sa samopovređivanjem ili namernim gušenjem): Kao i kod svake smrti učenika, pokrenite plan školske krize i usluge podrške. Kao i samoubistvo, smrt može predstavljati „prozor mogućnosti“ da se učenici, osoblje i roditelji edukuju o ponašanju opasnim po život i njihovim posledicama. Mnoga pitanja koja treba razmotriti u vezi sasamoubistvom će se takođe odnositi na ove okolnosti.

3. Okolnosti u kojima školska odgovornost može biti problem: Iako se ne mora raspravljati o okolnostima smrti, o samoj smrti se mora govoriti i moraju se pružiti usluge podrške osoblju i učenicima. I dalje je važno slanje dopisa roditeljima koji ih upozorava na smrtni događaj, kao i dostupne usluge.

4. Smrt učenika ili člana školskog osoblja kada škola ne radi: Ukoliko dođe do smrtnog ishoda koja će verovatno uticati na široku školsku zajednicu kada škola ne radi, kao npr. tokom letnjeg ili drugog raspusta, uključite školski krizni tim u razvoj

plana koji uključuje kako kontaktirati učenike i osoblje, na primer telefonskim putem ili elektronskom poštom i redovnom poštom.

Školski upravitelji možda žele da ustupe školsku zgradu kao mesto za usluge podrške koje će se nuditi neposredno nakon događaja i mogu odlučiti da o tome komuniciraju putem javnih medija. Kada se škola nastavi nakon raspusta ili praznika, trebalo bi da postoje dodatni planovi za obaveštavanje onih učenika i osoblja koji ranije nisu kontaktirani. Neka članovi kriznog tima i službe podrške budu na raspolaganju kada se ove informacije podele sa učenicima i osobljem.

UTICAJ NA UČENJE

Reakcije nakon gubitka mogu imati značajan uticaj na učenje. Učenici mogu

1. popustiti u školi
2. imati poteškoća u savladavanju novog gradiva
3. postati razdražljivi
4. postati povučeni
5. postati anksiozni ili depresivni
6. Veća je verovatnoća da će se uključiti u rizična ponašanja kao što su zloupotreba supstanci, promiskuitet, bezobzirna vožnja i pokušaji samoubistva kod adolescenata
7. biti fokusirani na gubitak

Učenicima treba ponuditi dodatnu podršku, kao što je podučavanje ili učešće u mentorskim programima kako bi im se pomoglo u održavanju akademskog napretka pre nego što dođe do akademskog neuspeha, što bi predstavljalo dodatni izvor stresa.

ŠTA NASTAVNICI MOGU

1. *Slušajte* – šta učenici žele da podele sa vama. Možda je teško, ali samo slušanje može biti moćna isceljujuća sila.
2. *Zaštitite* – učenike od ponovne traumatizacije. Ponekad drugi učenici mogu da ismevaju ili maltretiraju učenike koji su veoma emotivni ili plaču.
3. *Povežite se* – sa učenicima koji su pretrpeli gubitak tako što ćete ih pitati kako su; redovno ih proveravati; dajući im do znanja da ste dostupni za slušanje; ili dajući im pozitivne povratne informacije o njihovom ponašanju ili radu na času.
4. *Model* – ponašanje odraslih koje im pokazuje kako odgovorni odrasli reaguju na gubitak i reaguju na krizu. Odrasli mogu da tuguju, ali nastavljaju da se ponašaju pažljivo i održavaju mirne rutine u školi.
5. *Podučavanje* – Krizni savetnici mogu da podučavaju učenike o uobičajenim znacima i simptomima tuge i/ili traume kako bi učenici mogli da procene i razumeju sopstveno ponašanje i nauče nove načine suočavanja.

Posetite svejeok.rs za dodatne resurse koji mogu biti od pomoći.

**Zahvaljujemo Nacionalnom centru za krizne situacije u školama
Dečije bolnice u Los Anđelesu na ustupljenom materijalu**